Аналіз методологічних засад та механізмів реалізації інноваційного розвитку ЗНЗ

Ганна ЩЕКАТУНОВА,

кандидат педагогічних наук, завідувач лабораторії педагогічних інновацій Інституту педагогіки НАПН України

Нові соціально-економічні умови в Україні зумовили необхідність цілісності інноваційного розвитку загальноосвітніх навчальних закладів різних типів. Цілісний розвиток школи як складної освітньої системи залежить, з одного боку, від відповідності цілей розвитку і завдань кожного з її компонентів (змісту освіти, методів організації навчального процесу, впровадження передових технологій освіти, підготовки вчителів до інноваційної діяльності, системи виховання, роботи з кадрами, організації додаткової освіти, управління розвитком школи) їх наповненості, взаємозв'язків та взаємозалежності між ними. А з іншого – від зумовленості розвитку процесами прогнозування, проектування, моделювання, які забезпечують практичне втілення в майбутньому чіткого образу конкретної школи.

Практика змін, що відбуваються у ЗНЗ, характеризується певною невідповідністю основним закономірностям розвитку, а саме: співвідношенню часткового і цілого, конкретного й абстрактного, єдності змісту і форми. У багатьох випадках неправомірно велика увага у процесі розвитку школи приділяється функціонуванню, а не змісту цього розвитку та його забезпеченню. Як наслідок, у загальноосвітніх навчальних закладах виникають серйозні суперечності між задекларованими цілями і завданнями розвитку та реальними змінами. Зазвичай відсутність на практиці критеріїв та показників розвитку навчального закладу фактично призводить до швидкого і поверхового оцінювання сутності цих змін. Тим самим здійснюється не системна діяльність з розвитку ЗНЗ, а лише деякі фрагменти цієї діяльності в окремих компонентах освітньої системи закладу, що зменшує ефективність діяльності та інноваційний потенціал педагогічного колективу. На нашу думку, головною причиною, що заважає ефективному інноваційному розвитку загальноосвітніх навчальних закладів, є занадто слабкі зв'язки або їх формальний характер між експериментальною та дослідницькою діяльністю, які забезпечують цей розвиток.

У педагогічній теорії і практиці інноваційного розвитку ЗНЗ наявні суперечності між: практикою становлення та розвитку загальноосвітніх навчальних закладів і цілісністю їх розвитку; необхідністю розвитку кожного компонента освітньої системи ЗНЗ у їх взаємодії, а не одного-двох компонентів, та цілями, завданнями і засобами досягнення ефективних змін; потребою в прогнозуванні, моделюванні практики інноваційних змін ЗНЗ та недостатнім рівнем професійної компетентності щодо проектування та реалізації цих змін; потребою оволодіння новими засобами і процедурами стратегічного, програмно-цільового планування змін, за допомогою яких вибудовується інноваційний розвиток ЗНЗ, та традиційними підходами, застарілими засобами цього планування. Суттєвою перешкодою для інноваційного розвитку сучасних шкіл є також те, що сьогодні у педагогічній теорії недостатньо повно розкрито методологічний аналіз взаємозв'язку цілісного процесу розвитку з принципами і методами стратегічного планування змін. Це призводить до того, що змістовий аспект процесу розвитку ЗНЗ розглядається у традиційній площині, а засоби, методи і форми – в усьому їх інноваційному різноманітті. Також недостатньо розроблено теоретико-методологічні засади інноваційного розвитку загальноосвітніх навчальних закладів, механізми реалізації цього процесу, що сприяло б вирішенню означених суперечностей.

У вітчизняній педагогічній науці напрацьовано досить вагомий науковий фонд міждисциплінарного характеру, який створює передумови для виявлення методологічних засад становлення та інноваційного розвитку загальноосвітніх навчальних закладів. Так, у працях відомих учених Н.М. Бібік, В.Г. Кременя, С.Б. Кримського, О.Я. Савченко обґрунтовано філософський аспект сучасної шкільної освіти. У наукових доробках М.Г. Герасимова, С.У. Гончаренка, Г.М. Доброва, В.І. Загвязинського, Б.М. Кедрова, Т.Куна, О.М. Новикова, В.О. Штофа інновація розглядається як головний ресурс

© Г.Щекатунова, 2012

розвитку інформаційного суспільства та освіти. Належне місце відведено психолого-педагогічним дослідженням проблем упровадження освітніх і педагогічних інновацій, інноваційного розвитку різних освітніх систем та педагогічних процесів у працях І.Д. Беха, Н.М. Бібік, Л.М. Ващенко, С.У. Гончаренка, В.В. Давидова, Л.І. Даниленко, І.Г. Єрмакова, В.Р. Ільченко, В.Г. Кременя, С.М. Ніколаєнка, В.Ф. Паламарчук, Л.С. Подимової, С.І. Подмазіна, О.Я. Савченко, В.А. Сластьоніна, М.Д. Ярмаченка. Їх класифікації здійснили К.Ангеловськи, О.Г. Козлова, Л.А. Машкіна, К.Роджерс, І.П. Підласий. Процес розвитку інноваційних педагогічних ідей в Україні у ХХ ст. висвітлюється у наукових доробках О.В. Попової, О.В. Сухомлинської. Різні аспекти педагогічних технологій знайшли відображення у дослідженнях М.В. Кларіна, О.М. Пєхоти, О.І. Пометун, І.Ф. Прокопенка, Г.К. Селевка та ін. Закономірності, принципи, зміст управління розвитком школи розкрито у наукових працях Г.В. Єльникової, Л.М. Калініної та ін.

Проте є ще багато завдань, які потребують вирішення, зокрема необхідно:

– визначити об'єктивні закономірності цілісного інноваційного розвитку ЗНЗ на різних його рівнях;

– обґрунтувати необхідність ефективного цілісного розвитку школи, що передбачає інтеграцію усіх компонентів складної освітньої системи навчального закладу з метою переходу від процесу функціонування до інноваційного розвитку та саморозвитку;

– розробити інструментарій процесу розвитку – моделі планування розвитку на перспективу;

– розробити науково-методичний супровід інноваційного розвитку ЗНЗ, який сприятиме перетворенню методичної діяльності вчителя в дослідницьку (процес інноваційного розвитку ЗНЗ необхідно поставити на дослідницьку основу).

Мета нашого дослідження – аналіз і визначення ролі інноваційного розвитку ЗНЗ, його методологічних засад та механізмів реалізації в умовах становлення нової школи.

Інноваційний розвиток шкільної освіти є не лише кінцевим продуктом застосування нового у навчально-виховному процесі з метою якісного покращання його суб'єктів та об'єктів, отримання економічного, соціального, науково-технічного, екологічного та іншого ефекту, але й процедурою їх постійного оновлення, що забезпечується відповідною освітньою інноваційною діяльністю. Інноваційний розвиток загальноосвітнього навчального закладу – це передусім процес керованих інноваційних змін освітньої системи школи, її компонентів (освітнього, дидактичного, виховного, управлінського, матеріально-технічного тощо) або їхніх структурних елементів, які відбуваються завдяки інноваційній діяльності педагогічного колективу, що значно поліпшує якість шкільної освіти.

Здійснення ефективного інноваційного розвитку загальноосвітнього навчального закладу потребує від його керівництва і педагогів не лише методичної, але й методологічної грамотності. Недостатньо володіти інноваційними методиками діагностування, прогнозування, моделювання, проектування і планування, контролю та оцінювання розвитку школи, впроваджувати інноваційні освітні технології. Не менш важливим є системне володіння методологічними основами інноваційного розвитку загальноосвітнього навчального закладу, тобто системою принципів і способів побудови теоретичної і практичної інноваційної діяльності, яка і забезпечує цей розвиток.

У процесі інноваційного розвитку загальноосвітнього навчального закладу теоретико-методологічні засади відіграють важливу роль. Вони є вихідними положеннями цього розвитку; передбачають систему принципів, засобів теоретичної і практичної педагогічної діяльності, спрямованої на інноваційний розвиток навчального закладу. Педагогічні колективи набувають здатності до ефективного використання теоретико-методологічних засад і дослідницьких методик.

У науковій літературі подано кілька визначень поняття «методологія»:

– вчення про метод, наука про побудову людської діяльності; в широкому розумінні – система принципів і способів побудови теоретичної і практичної діяльності, а також вчення про цю систему *[1];*

– вчення про науковий метод пізнання; галузь науки, яка вивчає загальні й часткові методи наукових досліджень; сукупність методів, які застосовуються у певній науці; принципи підходу до певних типів об'єктів дійсності і різних класів наукових завдань *[2];*

– вчення про правила мислення під час створення теорії науки; вчення про науковий метод пізнання або систему наукових принципів, на основі яких базується дослідження і здійснюється вибір сукупності пізнавальних засобів, методів, прийомів дослідження; теорія методів дослідження, створення концепцій, система знань про теорію науки або систему методів дослідження *[3];*

– вчення про організацію діяльності; предмет методології – організація продуктивної діяльності, спрямованої на отримання об'єктивно нового або суб'єктивно нового результату *[4]*.

Науковці пропонують розглядати чотирирівневу структуру методології (С.У. Гончаренко, В.М. Шейко, Н.М. Кушнаренко та ін.):

– філософська (фундаментальна) методологія, яка є вищим методологічним рівнем;

– загальнонаукова методологія (використовується в усіх або в більшості наук): історичний та порівняльно-історичний, системний, структурно-функціональний, діяльнісний, синергічний, інформаційний, культурологічний, аксіологічний (ціннісний) підходи;

– конкретно-наукова методологія (методологічні основи окремих наук);

– методики і техніки.

Оскільки в багатьох сферах суспільної практики (зокрема в педагогіці) пізнання відбувається поряд з перетворенням, цілеспрямованою продуктивною діяльністю, методологія набуває не лише пізнавального, науково-теоретичного, але й прикладного, практичного значення. Ефективність прикладних педагогічних процедур діагностування, прогнозування, моделювання, проектування і планування, моніторингу та експертизи напряму залежить від міри дотримання в них конкретно-наукових і методичних положень, наукових принципів, форм і способів дослідницької діяльності. У цьому випадку суттєва різниця між науковим дослідженням і практичною процедурою полягатиме лише в ступені новизни та рівні узагальненості результатів. Проте володіння методологічними принципами, дослідницькими методами, методиками і техніками та їх застосування матимуть однаково важливе значення для досягнення очікуваного результату.

Отже, знання і застосування педагогами принципів та положень різних рівнів наукової методології, володіння дослідницькими методиками і техніками є одним із критеріїв їхньої загальної та професійної культури, готовності до ефективної інноваційної освітньої діяльності, інноваційного розвитку навчального закладу. Методологічна грамотність доповнює і поглиблює методичну, створює найміцніше підґрунтя для технологічної грамотності педагога-керівника, педагога-дослідника.

Методологія інноваційного розвитку загальноосвітнього навчального закладу – це система наукових принципів і способів організації науково-дослідної (зокрема прикладної, наприклад, діагностувальної і прогнозувальної) і практичної педагогічної діяльності, спрямованої на інноваційний розвиток загальноосвітнього навчального закладу.

Одним із показників повноти розв'язання тієї чи іншої наукової проблеми є чіткість і однозначність понятійного апарату, що використовується з цією метою. Відповідно до методологічного принципу термінологічної однозначності й чіткості розглянемо поняття «система», «освітня система», «новація», «інновація», «інноваційний розвиток», «інноваційна діяльність», «розвиток».

З погляду загальнонаукових уявлень, система є сукупністю елементів, що перебувають у певних зв'язках між собою й утворюють певну єдність. Поняття «система» в його особливому значенні використовується для позначення сукупності конкретних об'єктів, функціонування яких взаємопов'язане з обставинами, що виникають, або зумовлене ними. Найбільш характерними ознаками системи вважаються складність об'єкта, його цілісність, здатність поділятися і бути зазвичай елементом системи більш високого рівня, утворюючи особливу єдність із середовищем. Найважливішою інтегративною ознакою системи є цілісність, тобто наявність у цієї сукупності об'єктів таких якостей, яких немає у кожного з них окремо. Зважаючи на співвідношення функціонування і розвитку, темпи й характер еволюції, можна виокремити статичні й динамічні системи. Сутність системи в її статиці розкривається шляхом виявлення й уточнення структури, що визначається за допомогою зв'язків і відношень. Сутність системи в її динаміці розкривається на основі аналізу функцій кожного елемента і розуміння функціонування та розвитку системи в цілому. Особливості взаємозв'язку і взаємодії з середовищем дають змогу розрізнити відкриті та закриті системи. На підставі цього виокремлюємо загальні ознаки будь-якої соціальної системи: конкретну мету, спільну для всієї сукупності елементів, підпорядкування завдань кожного елемента загальній меті системи, виконання кожним елементом своїх функцій, що випливають із поставлених завдань, наявність конкретних взаємозв'язків між елементами системи, органів управління, обов'язковий зворотний зв'язок.

Необхідно підкреслити, що можливості системи значно ширші й різноманітніші, ніж проста сума ознак елементів, що її утворюють, тобто є можливість переходу кількості в нову якість. Цю властивість особливо треба враховувати під час моделювання освітніх систем. Назвемо й інші особливості, характерні для соціальних систем (В.Г. Афанасьєв, І.В. Блауберг, Е.Г. Юдін, В.О. Чернишова та ін.): відкритість, складність, динамічність розвитку, вірогідність характеру, адаптивність.

У науково-педагогічній літературі поле системних понять дуже розгалужене: дидактична система, система навчання, школа як соціально-педагогічна система, система освіти, освітня система тощо. Врахування сучасних особливостей розвитку освіти зумовлює виникнення нових понять у педагогіці – «регіональна освітня система», «освітня система ЗНЗ».

У педагогічних дослідженнях поряд з поняттям «система освіти», з характеристикою її компонентів, факторів, що впливають на її становлення та розвиток, використовується поняття «педагогічна система». Це поняття трактується науковцями порізному:

– як характеристика продукту наукової і практичної діяльності великих педагогів (педагогічна система Я.А. Коменського, А.С. Макаренка, В.О. Сухомлинського та ін.);

– для означення вертикального зрізу педагогічної діяльності, а саме: педагогічна система загальноосвітньої або вищої школи та інших освітніх установ;

– як загальна оцінка педагогічної діяльності у відповідних соціальних умовах.

Нам імпонує позиція авторів, які дотримуються думки, що педагогічна система має розглядатися як своєрідна парадигма, тобто сукупність педагогічних ідей, які визначають зміст і діяльність результативного блоку системи освіти. Це означає, що в одній системі освіти можуть бути різні педагогічні системи. Наприклад, у початковій школі можуть функціонувати системи В.В. Давидова,

Ш.О. Амонашвілі, Л.В. Занкова та інших учених. Безумовно, педагогічна система повинна мати інваріантні засади, що визначають науковий статус кожного її компонента, а саме: цілей освіти, принципів добору змісту, методів, засобів і організаційних форм навчання. Водночас вона має об'єктивно віддзеркалювати стан кожної конкретної освітньої системи ЗНЗ, системи освіти, виконуючи перетворювальну функцію і сприяючи підвищенню якості шкільної освіти в цілому.

Поняття «освітня система» іноді ототожнюється з поняттям «система освіти». Проте останніми роками дедалі частіше практико-орієнтовані вчені освітню систему розуміють як реально наявну сукупність факторів, умов, спеціально створених для реалізації певних соціальних функцій освіти. Виділяють ознаки освітньої системи, які дають можливість порівнювати одну освітню систему з іншою, оскільки будь-яка освітня система характеризується орієнтацією на певні соціальні функції, які можуть мати відмінності не лише в різних суспільних умовах, але й в умовах міста, села, регіону, загальноосвітніх навчальних закладів різних типів.

З позиції якісних змін шкільних освітніх систем сьогодні найбільш популярна «дитиноцентристська». Дитиноцентристський тип освітньої системи, на відміну від державоцентристської, має забезпечувати можливість вибору навчальних програм, що відповідають особливостям учнів, стимулювання досягнень дітей у різних сферах соціально значущої діяльності. Для цього необхідно здійснити перехід до багатоваріантних шкільних освітніх систем. Багатоваріантність розглядається як:

1) можливість вибору темпу навчання;

2) досягнення на кожному етапі такого рівня розвитку особистості, який відповідав би її можливостям;

3) багатопрофільність освіти в старшій ланці школи;

4) диференціація умов навчання залежно від можливостей кожної особистості.

У виборі принципів варіативної організації освітнього процесу доцільно орієнтуватися на такі чинники:

– врахування педагогами ціннісних орієнтацій і потреб учнів у виборі змісту шкільної освіти;

– створення умов для розвитку потреб у самооцінюванні, самовдосконаленні з метою підвищення навчальних і особистісних досягнень учнів;

– широку варіативність педагогічних вимог до учнів одного віку (навчальні завдання, освітні маршрути тощо);

– послідовне ускладнення педагогічних вимог до учня з урахуванням рівня розвитку особистості й готовності до самостійної реалізації здійсненого вибору;

– вільний вибір стратегії і тактики щодо розвитку особистості й визначення умов для самореалізації учнів.

Ця система принципів субординована, і кожний наступний принцип є її узагальненим положенням. Принципи структуровано як ієрархію регуляторів в організації освітнього процесу, зорієнтованого на розширення можливостей для самореалізації особистості учня і виявлення суб'єктних якостей.

Перехід системи освіти від унітарної до багатоваріантної визначається в такій її характеристиці, як диверсифікація. У процесі диверсифікації системи шкільної освіти відбуваються зміни в таких її компонентах, як мережа освітніх закладів, освітні програми, структура органів управління. У перспективі необхідно збільшувати кількість освітніх програм, впроваджувати технології їх комплексного використання загальноосвітніми навчальними закладами, інтегрувати системи загальної і додаткової освіти, максимально використовувати соціосередовище міста, району, регіону для підвищення ефективності системи шкільної освіти. У теоретичному плані ці перспективи пов'язані з науковим обґрунтуванням ознак класифікації видів освітніх програм та освітніх закладів. Типи загальноосвітніх навчальних закладів, що з'явилися в результаті диверсифікації їхньої мережі, такі як ліцеї, гімназії, колегіуми, школи з поглибленим вивченням окремих предметів, іноді мало чим відрізняються в організаційно-змістовому, методичному та управлінському аспектах, не забезпечують реалізації різноманітних освітніх, професійно-пізнавальних, художньо-естетичних чи інших потреб підростаючої молоді. Ці особливості визначаються насамперед освітніми програмами та організаційно-управлінськими структурами, які в сукупності відображають специфіку тієї чи іншої освітньої системи. Наявна науково обґрунтована типологія шкіл не повною мірою сприяє створенню «образу» цілісної освітньої системи ЗНЗ певного типу та моделюванню. Перехід від традиційної до нової школи можливий передусім за умов інноваційного розвитку ЗНЗ.

В інтернет-довіднику «Вікіпедія» термін «інновація» подається у таких значеннях: «1. Нововведення, яке ще недостатньо поширене у суспільному виробництві. 2. Нововведення, впровадження нових ідей, технологій, видів продукції тощо в організацію, виробництво, управління підприємством та галуззю. 3. Щось, що сприймається як нове, як нововведення. 4. Форма керованого розвитку вже існуючих систем. 5. Процес, у ході якого винахід або відкриття доводяться до стадії практичного застосування і починають давати економічний ефект. 6. Нове застосування науково-технічних знань, що забезпечує ринковий успіх» *[5]*.

У зарубіжній науковій літературі інновацію розглядають як процес і як продукт. Якщо розглядати інновацію як процес, то необхідним виміром стає час. Дослідження процесу сфокусоване переважно на інновації та її змінах у часі, які відбуваються в ході розроблення та впровадження нових ідей і підходів. Коли ж розглядати інновацію як певний продукт (програму, об'єкт, ідею), то варто говорити

про результат творчих зусиль, спрямованих на розв'язання наявних проблем. Нововведення вважаються такими, що здійснилися, коли інновація поширена та прийнята значною кількістю релевантних груп суспільства.

Сучасні вітчизняні вчені визначають інновацію в освіті як:

– процес створення, поширення й використання нових засобів (нововведень) для розв'язання тих педагогічних проблем, які досі розв'язувалися по-іншому *[6];*

– результат творчого пошуку оригінальних, нестандартних варіантів розв'язування різноманітних педагогічних проблем *[7];*

– актуальні, значущі й системні новоутворення, які виникають на основі різноманітних ініціатив і нововведень, що стають перспективними для еволюції освіти і позитивно впливають на її розвиток *[8, с. 21];*

– продукти інноваційної освітньої діяльності, які характеризуються процесами створення, поширення та використання нового засобу (новизни, нововведення) в галузі педагогіки та наукових досліджень *[9, с. 497];*

– процес оновлення чи вдосконалення теорії і практики освіти, який оптимізує досягнення її мети *[10];*

– нові ідеї, дії, або адаптовані ідеї, або такі, для яких настав час реалізації *[11]*.

Розбіжності у тлумаченнях спричинені неоднаковим баченням їхніми авторами сутності нововведень. Одні переконані, що інновацією можна вважати лише те нове, яке має своїм результатом кардинальні зміни у певній системі, інші зараховують до цієї категорії будь-які, навіть незначні, нововведення.

З огляду на це, І.М. Дичківська розглядає інновацію як процес і як продукт (результат) і вважає, що «інновація як процес означає часткову або масштабну зміну стану системи і відповідну діяльність людини; інновація як результат передбачає процес створення (відтворення) нового, що має конкретну назву «новація» *[12, с. 38–41]*.

У Педагогічному словнику за редакцією академіка М.Д. Ярмаченка Л.І. Даниленко запропонувала узагальнений погляд на освітню інновацію: «новостворені чи вдосконалені технології навчання, виховання та управління, що істотно змінюють структуру і якість освітнього процесу; продукти інноваційної діяльності» *[7, с. 351]*.

У Положенні про порядок здійснення інноваційної освітньої діяльності, затвердженому Наказом Міністерства освіти і науки України від 7 листопада 2000 р. №522, зазначено, що освітніми інноваціями є вперше створені, вдосконалені або застосовані освітні, дидактичні, виховні, управлінські системи та їх компоненти, що суттєво поліпшують результати освітньої діяльності *[14]*.

Отже, інноваційний розвиток ЗНЗ характеризують постійний пошук і впровадження нових змісту, форм, методів і засобів навчання, виховання й управління; розгортання експериментальної науково-дослідної роботи, спрямованої на розроблення і впровадження освітніх інновацій (з грец. оновлення, новизна, зміна), які направлені на якісне поліпшення освітнього процесу і результати та відображаються в удосконалених чи нових освітніх складових (мета, зміст, структура, форми, методи, засоби, результати), освітніх технологіях (дидактичні, виховні, управлінські), наукових і науково-методичних розробках, технічних засобах, нормативно-правових документах, які регламентують діяльність навчальних закладів і установ освіти та їхні відносини з іншими установами *[13]*.

Однак, як підтверджує практика, незважаючи на нібито достатню теоретичну, законодавчу і нормативно-правову базу, створену в державі, інноваційна діяльність у вітчизняній системі освіти, зокрема у загальній середній, розвивається досить повільними темпами.

Основними причинами гальмування розвитку інноваційної діяльності в освіті, на наш погляд, є неналежний рівень:

– забезпечення взаємодії науки, освіти, виробництва, фінансово-кредитної сфери;

– інформаційного забезпечення суб'єктів інноваційної діяльності;

– підготовки кадрів у сфері інноваційної діяльності.

Як висновок зазначимо, що лише інноваційний розвиток ЗНЗ забезпечить становлення нової школи.

У науковій літературі термін «розвиток» використовується у двох значеннях. У широкому значенні поняття розвитку охоплює весь життєвий цикл будь-якої системи (у цьому випадку йдеться про висхідний і низхідний, спадний розвиток). Розвиток у вузькому значенні розуміють як еволюцію або деградацію. Іноді висхідну вісь характеризують як прогрес, а низхідну – як регрес. Але що вважати прогресом, а що регресом? Зрозуміло, що ці поняття відтворюють оцінку змін системи з погляду їх відповідності цілям розвитку (те, що сприяє наближенню до цілі, є прогресивним, а те, що віддаляє від неї, – регресивним). Отже, ці поняття відносні, залежать від цілей, яким системи мають слугувати.

В основу вивчення поняття «розвиток загальноосвітніх навчальних закладів» нами покладено як розуміння поняття «розвиток» узагалі, на основі взаємодії категорій «зміна», «рух», «саморух», «саморозвиток» з категоріями «загальне», «особливе» і «одиничне», «абсолютне» і «конкретне», «форма і зміст», «закон єдності і боротьби протилежностей», «перехід кількісних змін у якісні», «заперечення заперечення», так і розуміння його як інноваційного процесу, що забезпечує перехід ЗНЗ від функціонування до розвитку.

У педагогічній теорії і практиці функціонування розглядається як узагальнена характеристика діяльності школи, що може здійснюватися у різних режимах (адаптивному, експериментальному,

пошуковому, дослідницькому тощо). Функціонування характеризується свідомими чи випадковими змінами, що відбуваються у процесі циклічного відтворення традиційних функцій. За таких умов зміни не можуть накопичуватися і мати нову якість. Інноваційний розвиток ЗНЗ ми розуміємо як послідовність визначених етапів, на яких вирішуються певні суперечності, що приводить до якісних змін, які сприяють переходу ЗНЗ з одного стану в інший.

Отже, інноваційний розвиток ЗНЗ варто розглядати як упорядкований цілісний процес, що інтенсивно розвивається і формується як між компонентами шкільної освітньої системи, так і всередині неї. Цей процес потребує визначення системоутворювального фактора, за допомогою якого будуть розв'язані першочергові проблеми та обґрунтована стратегія розвитку конкретного ЗНЗ.

У контексті цілісної освітньої системи ЗНЗ процеси функціонування і розвитку взаємозумовлені так, що функціонування є єдністю щодо елементів системи, а розвиток щодо них є цілісністю.

Саме цілісний підхід визначає одночасний розвиток усіх компонентів складної освітньої системи ЗНЗ та їх якісні перетворення. Чим тісніший взаємозв'язок компонентів шкільної освітньої системи, тим ефективнішим є процес розвитку, тим активніше новий рівень розвитку заперечує попередній. Така цілісність шкільної освітньої системи, з одного боку, забезпечить взаємозумовленість процесів функціонування та інноваційного розвитку ЗНЗ, з іншого – ЗНЗ сам впливатиме на нововведення, адаптуючи їх до власних цілей і завдань.

Аналіз поняття «розвиток» у контексті впливу процесів інноваційного розвитку на становлення нової школи дав можливість визначити ключові ідеї, провідні тенденції та основні закономірності розвитку загальноосвітніх навчальних закладів.

У розвитку загальноосвітніх навчальних закладів найбільш активно виявляється закономірність, яку Г.В.Ф. Гегель назвав законом «заперечення заперечення». Заперечення розуміють як процес розвитку системи від одного стану до іншого (наприклад, школа функціонування трансформується у школу розвитку). Для заперечення характерні три особливості: 1) зникає щось старе; 2) з'являється щось нове; 3) із старого щось зберігається і переноситься в нове. Тобто розвиток освітньої системи ЗНЗ здійснюється на основі послідовних заперечень, які приводять до зміни вихідного стану школи. Згодом здійснюється і заперечення цього нового стану, тобто «заперечення заперечення». «Заперечення заперечення» пояснює той факт, що у розвитку завжди спостерігається особлива наступність: якісні риси початкового стану відтворюються в якісно новому стані. Отже, ми можемо зробити висновок, що розвиток шкільних освітніх систем поєднує у собі дві протилежні тенденції: постійне виникнення нового, того, чого не було раніше, і повернення до чогось такого, що вже існувало в минулому. Відповідно, розвиток школи як процес якісних змін вбирає в себе все прогресивне, що накопичено освітою. Це прогресивне зберігається, «розчиняючись» у новому змісті шкільної освіти, методах навчання та виховання, формах організації навчально-виховного процесу, додаткової освіти, у підготовці вчителів до інноваційної діяльності, в управлінні розвитком школи.

Отже, інноваційний розвиток загальноосвітніх навчальних закладів – це передусім цілеспрямована діяльність усіх суб'єктів навчально-виховного процесу, яка ґрунтується на принципах:

1) розвитку властивостей та якостей особистості;

2) розвивального навчання, що забезпечує впровадження розвивальних навчальних програм та освітніх технологій;

3) визначення умов та засобів, які забезпечують розвиток.

Особливу позицію тут займає філософія освіти, що визначає цінності особистості учня, учителя, шкільної освіти в цілому. Такий погляд на інноваційний розвиток ЗНЗ дає змогу цілеспрямовано здійснювати перехід:

1) від типових загальноосвітніх навчальних закладів до інноваційних, саморозвивальних, які забезпечать формування учня як функціонально грамотної, компетентної, освіченої особистості;

2) від навчально-виховного процесу до освітнього, в ході якого реалізується функція розвитку, формування випускника з інноваційним типом мислення, культури і поведінки;

3) від школи як організації, що забезпечує виховання та навчання, до культурно-освітнього центру, який визначатиме характер суспільних відносин у соціумі на майбутнє.

Аналізуючи сучасні уявлення про інноваційний розвиток ЗНЗ, доходимо висновку про те, що головним у цьому процесі є перехід шкільних освітніх систем із одного якісного стану в інший, який забезпечує їх якісно новий рівень, новий цикл розвитку, цілісність уже більш високого ґатунку. Між рівнями розвитку є перехідні періоди, етапи, які формують загальну картину розвитку, пов'язують усі розрізнені новації в єдине ціле, потребують оптимізації організаторської діяльності щодо упорядкування, перетворення нововведень (новацій) в інноваційний процес, що й забезпечує інноваційний розвиток ЗНЗ.

На розвиток інноваційного процесу в ЗНЗ впливають відсутність або втрата зв'язків між зародженням нововведень, їх освоєнням, поширенням і зрілістю; відсутність окремих структур, що забезпечують інтеграцію інноваційних процесів; розподіл цілей, інтересів між його учасниками тощо. Зазвичай на першому рівні інноваційного розвитку загальноосвітнього навчального закладу превалюють розрізнені новації, за яких зміни мають непринциповий та зворотний характер. На другому рівні навчальний заклад здійснює експеримент, що забезпечує взаємозв'язок функціонування з

розвитком ЗНЗ, пов'язуючи експериментальну діяльність вчителів з методичною. Це надає інноваційному розвитку школи більш цілеспрямованого характеру. Наступний, третій рівень інноваційного розвитку ЗНЗ передбачає як експериментальну, так і дослідницьку діяльність суб'єктів навчально-виховного процесу в межах єдиної науково-методичної теми, що синтезує у собі перспективи інноваційного розвитку загальноосвітнього навчального закладу.

Четвертий рівень інноваційного розвитку ЗНЗ характеризується просуванням інноваційних процесів зсередини, саморегулюванням інноваційного потенціалу педагогічного колективу школи, потребою вчителів у розробленні єдиної колективної науково-методичної теми. Самостійне розроблення колективних, групових, індивідуальних тем досліджень відповідно до навчально-методичної теми школи є важливим етапом її інноваційного розвитку, оскільки колективний науково-методичний дослідницький пошук не тільки окреслює образ нової школи, але й забезпечує її становлення та розвиток.

Саме тому ми можемо зробити висновок, що процес інноваційного розвитку ЗНЗ характеризується прагненням до цілісного розвитку, кінцевим результатом якого є саморозвиток.

У процесі інноваційного розвитку загальноосвітнього навчального закладу виділяються періоди первинного і вторинного розвитку. Період первинного розвитку школи охоплює її діяльність від появи інноваційних ідей до початкового впровадження нововведень. У цей період інноваційний розвиток може бути дезорганізованим, розрізненим. Ефективність первинного розвитку ЗНЗ залежить від того, наскільки тісно будуть взаємодіяти окремі ланки інноваційного процесу в компонентах шкільної освітньої системи. Вторинний розвиток школи охоплює період її експериментальної діяльності, яка зумовлює виникнення колективної педагогічної дослідницької діяльності у ЗНЗ. Оскільки розвиток нововведень має чотири стадії (старт, опанування, зростання, зрілість), а інноваційний розвиток школи – це розвиток інноваційного процесу, то, відповідно, інноваційний розвиток ЗНЗ також може мати як мінімум чотири рівні: перший – адаптивна школа (відповідає фазі зародження ідеї); другий – експериментальна школа (відповідає фазі опанування нововведень); третій – школа-лабораторія (відповідає фазі інтенсивного розвитку); четвертий – саморозвивальна школа (відповідає фазі зрілості).

Цей підхід дає можливість визначити такі типи моделей інноваційного розвитку:

Перший. Процес розвитку школи відбувається на основі окремих освітніх інновацій, не пов'язаних між собою. Ідеї розвитку інтегруються в процес функціонування ЗНЗ шляхом упровадження окремими вчителями у власну педагогічну діяльність розрізнених освітніх новацій.

Другий. Обґрунтовується власна концептуальна модель інноваційного розвитку, що стає основою для розроблення та реалізації програми інноваційного розвитку школи. У цьому процесі бере участь більшість педагогічного колективу, об'єднана спільною темою експериментальної роботи.

Третій. Єдина науково-методична тема школи стає підґрунтям для науково-практичних досліджень учителів. Системне, комплексне впровадження досліджень зумовлює інноваційні зміни у діяльності навчального закладу, який поступово перетворюється у школу-лабораторію, що здійснює науково-методичне забезпечення інноваційного розвитку, стає центром наукового і практико-орієнтованого пошуку змісту шкільних освітніх, технолого-освітніх проектів інноваційного розвитку сучасної школи.

Четвертий. Проектний потенціал школи зростає, її розвиток стає самостійною сферою діяльності педагогічного колективу.

Прогнозування, моделювання, проектування інноваційного розвитку ЗНЗ дають змогу внести суттєві зміни у кінцевий результат його діяльності, забезпечують перехід від стихійних механізмів перебігу інноваційних процесів до свідомо керованих, створюють сприятливі організаційно-педагогічні умови становлення нової школи.

Література

1. ***Гончаренко С.У.*** Методологія / С.У. Гончаренко // Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; гол. ред. В.Г. Кремень. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – С. 498.
2. ***Философский*** энциклопедический словарь. – К.: АСК, 2006. – С. 559.
3. ***Шейко В.М***. Організація та методика науково-дослідної діяльності: підручник / В.М. Шейко, Н.М. Кушнаренко. – К.: Знання, 2004. – С. 56.
4. ***Новиков А.М.*** Методология научного исследования / А.М. Новиков, Д.А. Новиков. – М.: Либроком, 2010. – С. 6.
5. ***Вікіпедія***: http: // uk.wikipedia.org /
6. ***Савченко О.Я.*** Дидактика початкової школи: підручник для студ. пед. ф-тів / О.Я. Савченко. – К.: Абрис, 1997. – 416 с.
7. ***Педагогічний*** словник / за ред. дійсн. чл. АПН України М.Д. Ярмаченка. – К.: Пед. думка, 2001. – 516 с.
8. ***Єрмаков І.Г.*** Нова школа нової України на зламі століть / І.Г. Єрмаков // Психологія і педагогіка життєтворчості. – К.: ІЗМН, 1996. – С. 21.
9. ***Профессиональная*** педагогика: учебник для студ., обучающихся по пед. спец. и направл. / науч. ред. С.Я. Батышев. – М.: Ассоциация «Профес. образование», 1997. – С. 497.
10. ***Даниленко Л.І.*** Модернізація змісту, форм та методів управлінської діяльності директора загальноосвітньої школи: монографія / Л.І. Даниленко. – К.: Логос, 1998. – 140 с.
11. ***Ангеловски К.*** Учителя и инновации / К.Ангеловски. – М.: Просвещение, 1991. – 159 с.
12. ***Дичківська І.М.*** Інноваційні педагогічні технології: навч. посіб. / І.М. Дичківська. – К.: Академвидав, 2004. – С. 38–41.

13. *Даниленко Л.І.* Теоретико-методичні засади управління інноваційною діяльністю в загальноосвітніх навчальних закладах: дис. … д-ра пед. наук: 13.00.01 / Л.І. Даниленко. – К.: Ін-т педагогіки АПН України, 2005.
14. *Положення* про порядок здійснення інноваційної освітньої діяльності [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: http: //zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0946-00.

Анотації

Ганна ЩЕКАТУНОВА

Аналіз методологічних засад та механізмів реалізації інноваційного розвитку ЗНЗ

У статті здійснено аналіз процесу інноваційного розвитку ЗНЗ, зокрема його методологічних засад та механізмів реалізації в умовах становлення нової школи. Розглянуто рівні та типи моделей інноваційного розвитку. Наголошується на необхідності переходу від стихійних механізмів перебігу інноваційних процесів до свідомо керованих.

Ключові слова: *інноваційний розвиток, методологія, система освіти, організація освітнього процесу, інновація.*

Анна ЩЕКАТУНОВА

Анализ методологических основ и механизмов реализации инновационного развития общеобразовательных учебных заведений

В статье осуществлён анализ процесса инновационного развития общеобразовательных учебных заведений, в частности его методологических основ и механизмов реализации в условиях становления новой школы. Рассмотрены уровни и типы моделей инновационного развития. Сделан акцент на необходимости перехода от стихийных механизмов протекания инновационных процессов к осознанно управляемым.

Ключевые слова: *инновационное развитие, методология, система образования, организация образовательного процесса, инновация.*

Ganna SHCHEKATUNOVA

The analysis of methodological principles and implementation mechanisms of innovative development of general education schools

The article analyzes the process of innovative development of general education schools, in particular its methodological principles and implementation mechanisms in the conditions of formation of a new school. Considered the levels and types of models of innovative development. It is emphasized the need for transition from the spontaneous mechanisms of the course of innovative processes to consciously controlled processes.

Keywords: *innovative development, methodology, education system, organization of educational process, innovation.*

У центрі уваги – проблеми педагогічної підтримки дітей з вадами зору

Наприкінці травня на базі Вигодського навчального корекційно-реабілітаційного центру для дітей з вадами зору Долинського району Івано-Франківської області відбувся ІІІ Конгрес тифлопедагогів України «Шляхи реалізації права інвалідів по зору на якісну освіту в Україні».

Організаторами заходу стали Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України, Головне управління освіти і науки Івано-Франківської облдержадміністрації, Інститут корекційної педагогіки і психології НПУ імені М.П. Драгоманова, Національна асамблея інвалідів України та Всеукраїнська громадська організація «Асоціація тифлопедагогів України».

У рамках Конгресу було проведено Всеукраїнську науково-практичну конференцію «Тифлопедагогіка: витоки, стан, перспективи». У її роботі взяли участь керівники, педагогічні працівники спеціальних дошкільних та загальноосвітніх навчальних закладів для дітей сліпих та зі зниженим зором, члени Асоціації тифлопедагогів України, науковці, методичні працівники, представники громадських організацій.

Представник МОНмолодьспорту України Галина Лабайчук поінформувала учасників конференції про реалізацію міністерством завдань, визначених конвенціями ООН про права дитини та про права інвалідів. Це насамперед запровадження інклюзивного навчання дітей з особливими потребами у загальноосвітніх навчальних закладах, підтримка функціонування спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів, діяльність, спрямована на підвищення ефективності корекційно-розвивальної роботи, професійну орієнтацію дітей з вадами зору, їх професійну соціалізацію.

Заступник начальника ГУОН Івано-Франківської облдержадміністрації Марія Мрічко ознайомила учасників заходу з системою корекційної освіти області, напрацюваннями у цій сфері та окреслила перспективи її розвитку.

Завідувач кафедри тифлопедагогіки Інституту корекційної педагогіки і психології НПУ імені М.П. Драгоманова Євгенія Синьова розповіла про основні напрями діяльності щодо вдосконалення підготовки педагогічних кадрів до здійснення особистісно орієнтованого навчання і виховання дітей з вадами зору як передумови забезпечення їх ефективної адаптації та інтеграції в суспільство.

Лариса Байда, представник Національної асамблеї інвалідів України, особливу увагу звернула на основні завдання реалізації державної політики щодо забезпечення права інвалідів на якісну освіту.

Особливу зацікавленість учасників заходу викликала презентація директором Вигодського НКРЦ Оксани Якимів системи навчально-реабілітаційної, лікувально-оздоровчої, профілактичної роботи закладу.

Під час засідань «круглих столів», проведених у рамках Конгресу, було обговорено організаційно-методичні аспекти реабілітації інвалідів зору, актуальні питання освіти дітей з вадами зору дошкільного і шкільного віку та можливі шляхи їх вирішення.

Підбиття підсумків роботи ІІІ Конгресу тифлопедагогів України завершилося прийняттям відповідної резолюції.

За інф. офіційного сайту МОНмолодьспорту України